

צָרוּר אֶת הַמְדִינִים

צָרוּר אֶת הַמְדִינִים וְהַפִּיטָם אוֹתָם: כִּי צָרוּרִים הֵם לָכֶם בְּנִקְלֵיהֶם אֲשֶׁר נִפְלוּ לָכֶם עַל דָּבָר פְּעוּר וְעַל דָּבָר כְּזָבִי בֵּת נְשִׂיא מְדִינָן אַחֲתָם הַמְּגַפָּה עַל דָּבָר פְּעוּר: (במדבר כה יז-יח)¹

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר פרשת פינחס דף קלב עמוד א

"ויהי אחר המגפה ... ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר". מפני מה פסוק זה מופרד?² להודיעך כי פרשת צרור את המדינים לא היתה אלא לאחר זמן, שנאמר בפרשת ראשי המטות (במדבר לא) "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים". ולמה נאמרה פרשה זו בכאן? לפי שהיתה המגפה ונפלו כ"ד אלף מישראל. אמר הקב"ה: בני נפלו מן המחטיאים והם המחטיאים לא יפלו? וכבר כתבתי בתורה (ויקרא כ) ואת הבהמה תהרגו. ומה בהמה שאין בה דעת והואיל ובאת תקלה על ידיה תהרג. אלו המדיינים שהכשילו את בני על אחת כמה וכמה לכך נאמר: "צרור את המדינים", "ויהי אחרי המגפה". זה בשביל זה.³

רש"י במדבר פרק כה פסוק יז

צרור - כמו זכור, שמור, לשון הוה. עליכם לאייב אותם.⁴

במדבר רבה פרשה כא סימן ד

"צרור את המדינים" – למה? "כי צוררים הם לכם". מיכן אמרו חכמים: הבא להרגך השכם להרגו. ר' שמעון אומר: מנין שהמחטיא את האדם יותר מן ההורגו? שההורג הורג בעולם הזה ויש לו חלק לעולם הבא, והמחטיא הורגו בעולם הזה ובעולם הבא. שתי אומות קדמו את ישראל בחרב ושתים בעבירה. המצרים ואדומים קדמו בחרב: "אמר אויב ארדוף אשיג אריק חרבי" (שמות טו ט), "ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך" (במדבר כ יח). ושתים בעבירה, מואבים ועמונים. על אלה שקדמו בחרב כתיב: "לא תתעב אדומי ... לא תתעב מצרי" (דברים כג ח). אבל אלו שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. גם דור עשירי עד עולם" (שם).⁵

¹ הציווי להינקם במדינים הוא לאלתר, מיד אחרי המגפה, אבל הביצוע מתרחש רק בפרשה מטות הבאה ונראה שהוא קשור למניית העם השנייה של חומש הפיקודים ולהסתלקותו של משה. מניית העם הייתה נחוצה בשביל לדעת מי חסר ומה מצב עם ישראל. ראה תנחומא בלק סימן כא: "משל לזאב שנפל על הצאן אמר בעל הצאן לרועה חשוב כמה חסרו, להודיעך כמה הזנות מרחקת". הסתלקות משה קשורה גם היא לעניין, ככתוב: "וידבר ה' אל משה לאמר: נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אגל עמיק" (במדבר ראש פרק לא). מלחמת מדין, הארץ בה חי ארבעים שנה היא מעין מילוי חוב אחרון שמשם חייב לעמו ולעצמו. לפיכך, יש הפרש בין הציווי לביצוע.

² ראה פרק כו פסוק ב בתורה ובחומשים.

³ ראה גם פירוש חזקוני על הפסוק שלנו שעומד על אותה נקודה ומסביר: "צרור את המדינים – אין זה ציווי לאלתר שהרי בפרשת מטות בשעת המעשה נצטוו. אלא ליישב דעתן מעניין המגפה שהייתה על ידי מדין נכתב כאן".

⁴ אבן עזרא מתעכב על הצד הלשוני גרידא ומפרש: "צרור – שם הפועל כמו זכור את יום השבת". אבל רש"י מדגיש את הציווי הקטגורי לראות במדין אויב מר שיש להילחם בו ולאייב אותו בכל הזדמנות. האם אכן כך נעשה לאורך הדורות? לא בהכרח. לגדעון יש אמנם מלחמה עם המדינים, אבל היא "עניינית" ועל עסקי תבואה וטריטוריה ולא מלחמת חרמה כעמלק. עם בני הקיני, שהוא ענף של המדינים, יש לנו יחסים קורקטיים למן יעל אשת חבר הקיני ועד שאול שמרחיק אותם מעמלק, ערב המלחמה, ומציין את החסד שעשו עם בני ישראל. ראה שמואל א טו ו: "וַיֹּאמֶר שְׂאוּל אֶל הַקִּינִי לְכוּ סָרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עִמְלֹקִי פֶּן אֶסְפְּ עִמּוֹ וְאַתֶּם עֲשִׂיתֶם חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵלְוֹתָם מִמְצָרִים וְיִסֵּר קִינִי מִתּוֹךְ עִמְלֹקִי". מהו חסד זה? ראה פירוש רד"ק שם שמזכיר את מסע יתרו עם בני ישראל במדבר (והיית לנו לעיניים", ראה דברינו [דו-שיח משה יתרו](#) בפרשת בהעלותך), אך מהמדרשים (ויקרא רבה לד ח) משמע שהחסד התחיל עוד בזמן שיתרו נותן מקלט למשה הנס מפני חרב פרעה. יש ביחסינו עם המדינים שלוש תקופות (לפחות). הראשונה היא של יחסי קרבה ואף חיתון שהמשכה בחיבור מחודש של יתרו ומשה בפרשת יתרו, השנייה אויב מר שמחטיא את ישראל בזנות, והשלישית יחסים קורקטיים עד קרבה (שאוול ובית דוד). הדברים אינם איפוא פשוטים כלל ועיקר. לפיכך גם נראה שלא בכדי גם רש"י וגם אבן עזרא מביאים את "זכור" של שבת ולא את "זכור" של עמלק!

⁵ ובנוסחאות אחרות מוסיפים: "ובעולם הזה לא יצאו ידיכם, שנאמר: צרור את המדינים", שאם לא כן, המדרש לא סוגר את המעגל. הוא פותח במדינים ומסיים בעמונים ומואבים. המקור לדרשה זו הוא בספרי דברים פיסקא רנב, פרשת כי תצא באיסור חיתון עם העמים למיניהם: "רבי שמעון אומר: מצרים הם טבעו את ישראל במים ואדומים קדמו את ישראל בחרב ולא אסרם הכתוב אלא עד שלשה דורות. עמונים ומואבים מפני שנטלו עצה להחטיא את ישראל אסרם הכתוב איסור עולם. ללמדך שהמחטיא את האדם קשה לו מן ההורגו שההורגו אין מוציאו אלא מן העולם הזה והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא". מדרשי התנחומא שאלו דרשה זו לעניין שלנו ובכך כרכו את המדינים, עמונים ומואבים, כולם בכפיפה אחת. ועדיין אפשר שהעיקר הוא להחרים אותם ולא להתחתן איתם ("לא יבאו בקהל ה'"), אבל לא נלחמים בהם מלחמת חורמה יזומה. והציווי "צרור את המדינים" הוא חד-פעמי, נקמה על בעל פעור ולא לדורות. ולא בכדי הוא הושמט בנוסח שלעיל. ראה מקבילות למדרש זה בתנחומא, ילק"ש ועוד.

במדבר רבה פרשה כא סימן ה

"צרו את המדינים" - אע"פ שכתבתי: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום" (דברים כ י), לאלו לא תעשו כן: "לא תדרוש שלום וטובתם" (שם כג ז). אתה מוצא במי שבא עמהם במידת הרחמים, לסוף בא לידי בזיון מלחמות וצרות.⁶ ואיזה? זה דוד: "ויאמר דוד אעשה חסד עם חנון בן נחש" (שמואל ב י ב). אמר לו הקב"ה: אתה תעבור על דברי! אני כתבתי: "לא תדרוש שלום וטובתם" ואתה עושה עמם גמילות חסד? "אל תהי צדיק הרבה" (קהלת ז טז) - שלא יהא אדם מוותר על התורה; וזה שולח לנחם בני עמון ולעשות עמו חסד! סוף בא לידי בזיון: "ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרת את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם" (שמואל ב י ד). ובא לידי בזיון ואח"כ לידי מלחמה עם ארם נהרים ומלכי צובה ומלכי מעכה ועם בני עמון - ד' אומות! וכתב: "וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור" (שם ט). מי גרם לדוד כך? שבקש לעשות טובה עם מי שאמר הקב"ה: "לא תדרוש שלום וטובתם". לכך כתב: "צרו את המדינים".⁷

מסכת בבא קמא דף לח עמוד א

"ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה" (דברים ב ט) - וכי מה עלה על דעתו של משה, לעשות מלחמה שלא ברשות? אלא נשא משה קל וחומר בעצמו, אמר: ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב, אמרה תורה: "צרו את המדינים והכיתם אותם", מואבים עצמן לא כל שכן! אמר לו הקב"ה: לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי, שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן, רות המואביה ונעמה העמונית.⁸

רמב"ן במדבר פרק כה

ואני תמה על לשון האגדה שאמרו בבבא קמא (לח א), אל תצר את מואב. וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות? אלא נשא משה קל וחומר בעצמו, אמר: ומה מדינים שלא באו אלא לסייע למואב אמרה תורה צרו את המדינים והכיתם אותם, מואבים עצמן לא כל שכן! אמר לו הקב"ה: לא כשעלה על דעתך, שתי פרידות יש לי להוציא מהם: רות המואביה ונעמה העמונית. והנה קודם הקל וחומר הזהירו למשה מן המואבים. ועוד אם מפני הקל וחומר, למה הוצרך להזהיר מבני עמון. אולי לא הקפידו בלשון האגדה בכך.⁹

⁶ מזכיר קצת את האמרה: "כל מי שנעשה רחמן על אכזרים נעשה אכזר על רחמנים" (מדרש זוטא - קהלת (בובר) פרשה ז), שם זה נאמר על שאול שחש על עמלק וסופו שהרג את נב עיר הכהנים.

⁷ גם כאן, קביעה קטגורית באשר ליחס למדינים. "צרו את המדינים" הוא לדורות ולא רק חד-פעמי, עובדה שהוא נמשך עד ימי דוד. אותו דוד שמוצאו מההלכה שהתחדשה: "עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית" (רות רבה ד, ראה דברינו [לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'](#) בפרשת כי תצא). ראה המשך המדרש שם, סימן ו, גם לגבי האיסור של השחתת עצים שאינו חל במלחמה עם המדינים (והעמונים והמואבים): "צרו את המדינים - לפי שכתבתי: כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה, אלא לא תעשו כן, אלא חבלו אילנותיהם. וכן את מוצא בשעה שהלך ירום מלך ישראל להילחם במואב (מלכים ב ג) ... אמר להם (אלישע): המואבים בידכם ונתן את מואב בידכם והכיתם כל עיר מבצר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו. אמרו לו: התורה אמרה לא תשחית את עצה ואתה אומר כן? אמר להם: על כל האומות צוה דבר זה. וזו קלה ובזויה היא ... שאמר: לא תדרוש שלום וטובתם - אלו אילנות טובות. לכך נאמר צרו את המדינים. ראה דברים רבה ה יג שמשע, ויהושע בעקבותיו, מכילים את הפרשה של קריאה לשלום ואיסור כריתת העצים גם על שבעת העממים, בניגוד לציווי התורה. אבל כל זה, לא חל על המדינים (והעמונים והמואבים) שלא רק שלא קדמו את עם ישראל בלחם, אלא קדמו אותו בזנות ובעריות. ראה שוב איך המדרש מחבר את העמונים והמואבים עם המדינים דרך חיבור הפסוק באיסורי חיתון בפרשת כי תצא: "לא תדרוש שלום וטובתם" (דברים כג ז), עם הפסוק שלנו: "צרו את המדינים". ושם מוזכרת פרשת בלעם ועמלק כסיבה לריחוק מהם: " ... וְאֶשֶׁר שָׁכַר עֲלִיךָ אֶת בְּלַעַם בֶּן בְּעֹר מִפְּתוֹר אֲרָם נְהָרִים לְקַלְלֶךָ וְאִין שֵׁם מְדִינִים כָּלֵל."

⁸ רות המואביה, "אמא של מלכות" שהאריכה ימים עד ימי שלמה בן נינה (בבא בתרא צא ע"ב) ונעמה, אחת מנשות שלמה. את המדינים שנתנו מחסה למשה בשעת מנוסתו והיו לעיניים לבני ישראל במדבר, אבל אח"כ שינו את עורם (אחרי מות יתרו?) והחטאו את בני ישראל, יש לאייב ולצרו. אבל את המואבים שהתחילו בכל הענין - לא. יש חשבונות נעלמים בהיסטוריה שגם משה לא יכול לדעת. בתוך כל העמים החטאים האלה יש שתי מציאות שסופן לבנות מלכות בישראל. ראה מסכת יבמות עז ע"א: "דרש רבא, מאי דכתיב: (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו? אלי לא נאמר אלא אלינו, מלמד, שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד, אמר לו: עלי ועליך נאמרו שתי מקראות הללו". ובבראשית רבה מא ד: "רבי טוביה בר יצחק אמר: שני אהלים, רות המואביה ונעמה העמונית ... רבי יוסי ברבי יצחק אמר: שתי מציאות: רות המואביה ונעמה העמונית. א"ר יצחק: מצאתי דוד עבדי (תהלים פט) - היכן מצאתיו? בסדום". עכ"פ, כאן יש הבחנה ברורה בין המואבים (והעמונים) ובין המדינים, הן בקל וחומר שמשע נושא (לחומרת המואבים) והן בתוצאה, בהפרדה שהקב"ה עושה (לטובת המואבים). ובאמת, במה זכו המואבים? הלוא משה צודק בקל וחומר שלו! הם התחילו בכל העניין!

⁹ ראה תוספות בגמרא בבבא קמא שם שהביא בשם רבינו תם את אותה שאלה. הרי סדר הדברים היה הפוך. קודם משה מצווה לא להתגרות מלחמה במואב (הציווי כתוב אמנם בדברים פרק ב, אך ברור שבסדר האירועים הוא קודם) ורק אח"כ מתרחשת פרשת בלעם והזנות בשיטים! ראה תירוץ התוספות בגמרא שם "לא דווקא" וכן תשובת הרמב"ן כאן "שגלוי לפניו יתברך כי כשיצוה אותו צרו את המדינים יהיה למשה קל וחומר לעשות מלחמה במואב שלא ברשות אחרת והקדים להזהירו מזה", שהן תשובות קצת דחוקות. אנחנו רוצים ללכת בדרכו של משה להוסיף ולהקשות, מדוע באמת רק מדין ולא מואב? לא רק משום שמואב התחיל וקרה לבלעם לקלל והמדינים רק התלוו ובואו לעזור, כדברי הגמרא, אלא שהמואבים (נכון יותר המואביות) הם גם אלה שזנו והזנו, ככתוב: "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁטִים וַיִּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב" (במדבר כה א)! מעניין שהגמרא לא מביאה פסוק זה כחלק מטעונו

מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק כה

הניח למואב ולקח למדין מפני שני דברים, א' שלא מתו במגפה אלא על ידי המדיינית, ועוד ישראל לא היו באים עליהם ולא היו יכולין להזיק למואב. ועוד שכבר נתחבר משה רבינו ע"ה עם יתרו שהיה מדייני והיה להם למשוך אהבה לישראל לא די להם שלא עשו אלא שניכלו להם שיעבדו פעור ונהרגו מהם כמה וכמה, וגם הפקירו לבת מלך שעל ידה היתה מגפה בישראל.¹⁰

רש"י במדבר פרק לא פסוק ב

"נקום נקמת בני ישראל מאת המדיינים" - ולא מאת המואבים, שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה שהיו יראים מהם, שיהיו שוללים אותם, שלא נאמר אלא (דברים ב, ט) אל תתגר במלחמה. אבל מדיינים נתעברו על ריב לא להם. דבר אחר מפני שתי פרידות טובות שיש לי להוציא מהם, רות המואביה ונעמה העמונית.¹¹

בראשית רבה עד טז (סוף פרשת ויצא)

בשעה ששלח דוד את יואב לארס נהרים ולארס צובה פגע באדומיים. בקש לזנבם, הוציאו לו איסטליות¹² שלהם: "רב לכם סוב את ההר הזה" (דברים ב ג).¹³ פגע במואביים, בקש לזנבם, והוציאו לו איסטליות שלהם: "אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה" (שם ט). באותה שעה שלח יואב אצל דוד, א"ל: פגעתי באדומיים ובקשתי לזנבן הוציאו לי איסטליות שלהם "רב לכם", במואביים והוציאו לו איסטליות שלהם "אל תצר את מואב". באותה שעה לא נהג דוד כבוד מלכות בעצמו, אלא עמד והעביר הפורפירון¹⁴ מעליו ועטרה מעל ראשו ונתעטף בטליתו והלך לו אצל סנהדרין. אמר להם: רבותי, לא באתי לכאן אלא ללמוד. אם נותנים אתם לי רשות אני מלמד. שלחתי את יואב לארס נהרים ולארס צובה ופגע באדומיים והוציאו לו איסטליות שלהן "רב לכם". והלא הם פרצו את הגדר תחלה: "ויאסוף אליו את בני עמון" (שופטים ג). פגע במואביים ובקש לזנבן והוציאו לו איסטליות שלהן: "אל תצר את מואב", והם לא פרצו הגדר תחילה: "וישלח מלאכים אל בלעם ועתה לכה ארה ליי" (במדבר כב) ... "מכתם לדוד" - כמה אגרות כתב? ר' אייבו אמר: שתיים כתב, אחד לאדומיים ואחד למואביים ...¹⁵

שבת שלום

של משה שצריך לצרור גם את מואב. וזו באמת שאלתנו בשורה התחתונה: מדוע מופלים מואב (ועמון) לטובה? מדוע הצרירה היא רק את המדיינים? האם כל זה עומד במבחן ההיסטוריה?

¹⁰ מדרש זה מתמודד עם השאלה שהגמרא העלתה, מה פשר האפליה של מואב, ונותן מספר הסברים. הראשון, מדגיש את הזנות של "המדיינית", הכוונה, כך נראה לכך שאצל מדין הזנות היא גם בחברה הגבוהה, בראשי העם. ראה במדבר רבה כא ג: "כזבי בת צור ראש אומות בית אב במדין הוא - להודיעך עד היכן נתנו המדיינים עצמם, עד שבת מלך הפקירו". ההסבר השני קצת קשה ונראה לנו לקשר אותו עם המדרשים שמדין סתם הסית את מואב ודחף עצמו בעסק לא לו (ישראל הרי לא היו יכולים להזיק למואב). ראה רש"י לקמן וכן מדרש ילק"ש תורה רמז תשס"ה על הזאב, הצאן וכלב של קדרים). ההסבר השלישי הוא מעין איפכא מסתברא על הקשר החם שהיה למשה עם בני מדין בכלל ועם יתרו בפרט. קם דור חדש של מדיינים אשר לא ידע את יתרו וקשריו עם משה. יש עוד לדון במדרש זה וקצר המצע מהשתרע.

¹¹ אנחנו חוזרים גם לרמב"ן שהבאנו לעיל, אשר מביא את דעתו של רש"י ונראה שהוא מסכים איתה, אבל מוסיף עוד הסבר. ואלה דבריו: "ומדרש אחר, מפני שהמואבים עשו מפני היראה שהיו שוללים אותם, אבל מדיינים נתעברו על ריב לא להם, כמו שכתב רש"י בסדר אלה מסעי (להלן לא ב). ועל דרך הפשט עוד, ארץ עמון ומואב השם נתנה לבני לוי ירושה בעבור לוי אביהם ששרת את הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ, ולכך לא הרשה לעשות להם רעה בארצם. אבל מפני חטאם שהרחיקו את ישראל ולא קרבו אותם, הענישם להרחיקם מעל עמו לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (דברים כג ד), מדה כנגד מדה". אם נרצה או לא נרצה, יש לנו קרבת משפחה למואבים ולעמונים דרך אברהם ולוט ואיננו יכולים להתכחש לה (מעין זה גם ביחס לאדום, שם הקשר עוד יותר חזק). על בגידתם של המדיינים במורשת יתרו, על הזנות והשחיתות שהגיעה עד לראשי השלטון (דוגמא רעה לעם ישראל), על הסתתם והצטרפותם לריב לא להם, על כל אלה יש לנו חשבון מר איתם. עם המואבים, לעומת זאת, רעים ומושחתים ככל שיהיו, יש לנו קשרי משפחה. לא רק קשרים מקדמת דנא שתולדותם מעבר הנהר, של אברהם ולוט; אלא גם קשרים שנטו מחדש בתקופת בית דוד ושלמה! בכך שוב אנו נוגעים בנושא הרחב של עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית שכבר מספר פעמים הבטחנו לדון בו וכבר זכינו לקיים הבטחה זו בדברינו [לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'](#) בפרשת כי תצא.

¹² תעודות על מצבות אבן. "מסמכים היסטוריים".

¹³ הציווי בתורה שלא לפתוח במלחמה עם בני אדום.

¹⁴ בגד מלכות מארגמן.

¹⁵ ראה המשך המדרש שם שדוד "חותך עניין" ומפר את כל המגבלות שהיו על מלחמה באדומים, במואבים ובשאר עמי הסביבה ו"קרובי משפחה" ונלחם בהם בכל כוחו. אותו דוד שייחוסו בא לו ממואב, כופה על הסנהדרין את דעתו שתמו כל האיטורים והמגבלות, עקב התנהגות העמים סביבנו, כולל קרובי משפחתו עם ובלי מרכאות. אי אפשר להמשיך בקיום ציונים מוסריים שלנו, כאשר הצד השני נוהג כפי שנוהג. בכך, חוזר דוד למשנתו של משה ולקל וחומר שנשא. לטווח הרחוק, צדק משה (שגם הוא היה בעל קשרים עם עמי האזור וכך גם אלעזר בנו שלאחריו שנשא גם הוא מבנות יתרו). אולי רק מי שבא משם (חלקית) יכול להבין זאת הכי טוב. ראה שוב תוספות הנ"ל במסכת בבא קמא, שאלת רבינו אלחנן ממדרש זה ותירוצו מודחק.

